

Foto: Anda van Riet

DIGITALE GELETTERDHEID EN TAALVAARDIGHEID

De leraren Nederlands aan zet

De laatste tijd staat digitale geletterdheid sterk in de belangstelling. Maar het is een heel brede term, die soms verwarring geeft. Digitale geletterdheid is ook gewoon een uitbreiding van geletterdheid, kunnen lezen en schrijven, maar dan online. Hiervoor is traditioneel taalonderwijs niet voldoende. Leerlingen geletterd maken is ons vak, dus hebben we een nieuwe uitdaging.

JEROEN CLEMENS

In een eerder artikel in LTM stelde ik: 'Vrijwel alle informatie staat tegenwoordig online en je bent functioneel ongeletterd als je daar niet mee om kan gaan. (...) En omdat de school leerlingen voorbereidt op de maatschappij, ligt daar een opdracht voor ons. Maar dat doen we nog niet' (Clemens, 2014, p. 4).

Het is inmiddels meer dan drie jaar verder, en er is veel gebeurd. De term *digitale geletterdheid* is geïntroduceerd en de overheid, SLO en Kennisnet zijn druk bezig kaders te scheppen, informatie te geven en leer- en ontwikkelingen te maken.¹ Het ministerie van Onderwijs heeft in het rapport *Ons onderwijs2032* duidelijk gemaakt dat digitale geletterdheid van groot belang is en in het curriculum aandacht moet krijgen. Er is zelfs een apart domein voor

geïntroduceerd, 'Digitale Geletterdheid'. Maar ook wordt expliciet naar het vak Nederlands verwezen: 'Ook kritisch teksten lezen en bespreken en leren omgaan met steeds grotere aantal informatiebronnen verdienen meer aandacht. Digitale teksten en beelden komen steeds vaker in de plaats van papieren tekstvormen en ook daar moeten leerlingen vaardig mee kunnen omgaan' (Platform Onderwijs2032, 2016, p. 30). Ook heeft de SLO in een vakspecifieke trendanalyse geconstateerd dat digitale geletterdheid een noodzakelijke toevoeging aan het curriculum van Nederlands moet zijn (SLO, 2015).

Definitie

De term *digitale geletterdheid* is een nogal vaag begrip. De overheid gebruikt het als een containerbegrip waar vier verschillende onderdelen onder vallen. Ze definieert het

in het rapport *Ons onderwijs2032* als volgt (Platform Onderwijs2032, 2016, p. 32–33).

1. *Basiskennis van ICT*: 'Het gaat erom dat leerlingen de laatste digitale mogelijkheden kennen en kunnen bedienen en gebruiken. Het gaat er daarnaast om dat ze kennis opdoen van beveiligings- en privacyaspecten (...).'
2. *Informatievaardigheden*: 'Door de digitalisering van bronnen en door de steeds betere infrastructuur van internet kan iedereen wereldwijd snel informatie publiceren en vinden. Omdat digitale informatie vele malen sneller gekopieerd, gemanipuleerd en verspreid kan worden, is het belangrijk dat leerlingen kunnen beoordelen of informatie betrouwbaar is. Om een

leven lang te kunnen leren, is het essentieel informatie berekend te kunnen selecteren en te gebruiken en grote hoeveelheden data te kunnen beheren en verwerken.'

3. *Mediawijsheid*: 'In een samenleving waarin media een grote rol spelen is het van belang dat leerlingen daar verantwoord mee leren omgaan. Een leerling is mediawijs als hij een actieve en kritische houding heeft tegenover zijn eigen mediagedrag en dat van anderen (...).'
4. *Computational thinking*: 'Gezien de huidige technologische ontwikkelingen (...) vindt het Platform het belangrijk dat leerlingen leren de essentie van computertechnologie te begrijpen en computers kunnen inzetten om een probleem op te lossen.'

Maar in hetzelfde rapport schrijft het platform (ook wel bekend als de commissie-Schnabel) in de paragraaf ‘Taalvaardigheid: Nederlands’ ook dat digitale geletterdheid een nieuw onderdeel van Nederlands is:

In een appbericht aan een leeftijdgenoot communiceer je anders dan in een e-mail aan een ontvanger die je minder goed kent. Ook kritisch teksten lezen en bespreken en leren omgaan met het steeds grotere aantal informatiebronnen verdienen meer aandacht. Digitale teksten en beelden komen steeds vaker in de plaats van papieren tekstvormen en ook daar moeten leerlingen vaardig mee kunnen omgaan. Een digitale tekst lees en schrijf je anders dan een tekst op papier en om via filmpjes informatie te kunnen verwerven moet je begrijpend kunnen kijken en luisteren. (Platform Onderwijs2032, 2016, p. 30)

In dit artikel focus ik op de samenhang tussen digitale geletterdheid en taalvaardigheid, met name lezen en schrijven op internet. Digitale geletterdheid is een aanvulling op en een uitbreiding van de traditionele taalvaardigheden. Het betreft deels geheel nieuwe kennis en vaardigheden, zoals online-zoekstrategieën en het gebruik van zoekmachines, het herkennen van *fake news* en kennis van nieuwe tekststructuren en online informatiebronnen. Maar het gaat soms ook om uitbreiding van bestaande vaardigheden, zoals bij kritisch lezen het kunnen beoordelen van onlinebronnen, het toepassen van leesstrategieën gericht op hypertexten, vaardigheden om niet te verdwalen op de digitale oceaan, synthesevaardigheden en het kunnen hanteren van nieuwe vormen van communicatie zoals weblogs en websites.

Digitale geletterdheid is een aanvulling op en een uitbreiding van de traditionele taalvaardigheden

De uitdaging

Dit betekent dat we onze lessen moeten aanpassen. Gelukkig is er al wat hulp beschikbaar. Zo zijn er voorstellen voor leerlijnen voor onderdelen van digitale geletterdheid, gepresenteerd door de SLO en via Kennisnet. En sinds november vorig jaar heeft Kennisnet een *Handboek digitale geletterdheid* gepubliceerd, waarin digitale geletterdheid en Nederlands ook aandacht krijgt (zie <bit.ly/ltm-dghb>). Er wordt dus gewerkt aan vernieuwing, maar er is nog nauwelijks lesmateriaal of nieuwe didactiek. Er zijn nog geen nieuwe kerndoelen, eindtermen en schoolboeken.

Dat betekent dat we zelf aan de slag moeten gaan. Ik heb ervaring met het werken met docentontwikkelteams. Dit blijkt een zeer effectieve manier van professionaliseren (Voogt, Pieters & Handelzalts, 2016). Het voordeel van deze manier van werken is ook dat we direct praktisch aan de slag kunnen gaan. Docentontwikkelteams werken aan het ontwerpen, uitproberen en evalueren van lesmateriaal en daarbij horende didactiek. Sommige teams kiezen er ook voor om hier onderzoek aan te koppelen gericht op leerervaringen van docenten en opbrengsten voor de leerlingen. Zij toetsen dan leerlingen vooraf en achteraf, observeren lessen en reflecteren op het proces. In deze aanpak maken ze gebruik van door andere docenten in binnen- en buitenland gemaakte toetsen, materiaal en ook van voorbeelden van Kennisnet en SLO – modern ontwerpen is vaak een kwestie van remixen en samenwerken.

In de projecten waar ik bij betrokken ben geweest, werkten we planmatig: doel bepalen, inspiratie en ideeën opdoen, ontwerpen en ontwikkelen, uitproberen, reflecteren en terugkijken, een verbeterplan maken en soms de resultaten online delen met anderen. Het bepalen van doelen kan je op verschillende manieren aanpakken. Je kan starten bij een ervaren probleem. Een voorbeeld is dat leerlingen vaak niet in staat zijn om voor een (profiel)werkstuk goede onlinebronnen te verzamelen. Dit ligt vaak aan gebrekkige zoekvaardigheden en de onkunde om bronnen te beoordelen op deugdelijkheid en bruikbaarheid.

Je kan er ook voor kiezen om lessen die je al geeft, uit te breiden – bij wanneer je al aandacht besteedt aan het kritisch lezen van papieren teksten, maar nog niet van onlinebronnen. Een ander voorbeeld is dat je onderde-

len toevoegt aan je curriculum, bijvoorbeeld leerlingen nieuwe tekstsoorten leren gebruiken of ze leren hoe ze online kunnen solliciteren. Zo laat ik leerlingen over hun gelezen boeken bloggen.

Van belang is in ieder geval dat je de lesdoelen herschrijft zodat digitale geletterdheid een expliciet onderdeel is van de lessen. Bijvoorbeeld: ‘De leerling leert analoge en digitale bronnen te beoordelen op betrouwbaarheid en bruikbaarheid’, ‘De leerling kan online verslag doen van een gedaan onderzoek’ of ‘De leerling kan online samenwerken aan een tekst’. (Zie voor meer inspiratie ook mijn edublog <jeroenclemens.nl>.)

Van belang is dat je de lesdoelen herschrijft zodat digitale geletterdheid een expliciet onderdeel is van de lessen

Een voorbeeld

Ik geef een voorbeeld van een school die ervoor heeft gekozen digitale geletterdheid geïntegreerd aan te pakken. In deze school wordt veel thematisch gewerkt, waarbij vakken samenwerken. Ook werken leerlingen in die school zonder boeken, maar op de laptop – alles staat online. Het probleem is dat de integratie van digitale geletterdheid bij Nederlands nog niet zo goed lukt.

De leerlingen van de tweede klas werkten aan een onderzoeksopdracht (een samenwerking tussen de vakken Nederlands en Geschiedenis) waarbij zij twee tijdvakken, de jaren zestig en zeventig, moesten onderzoeken en beschrijven. De opdracht was gedetailleerd uitgewerkt en de bronnen waren in de opdracht al

gegeven. De sectie Nederlands besloot om de vaardigheid bronnen zoeken en beoordelen als ontwerpdoel te kiezen. Hierdoor konden ze zowel werken aan betere integratie van Nederlands in het project als aan het op een betekenisvolle wijze integreren van digitale geletterdheid bij Nederlands. De docenten kozen er dus voor om de meeste bronnen uit de opdracht te verwijderen, zodat het zoeken, vinden en beoordelen van bronnen het onderwerp van de lessen Nederlands werd. Om te komen tot gedeelde beoordelingscriteria werd overlegd met de sectie Geschiedenis.

In de lessen werd er eerst aandacht besteed aan zoeken op het ‘open internet’. Leerlingen leerden goede zoekvragen te bepalen, ervoeren dat je op verschillende manieren slim met zoekmachines kan omgaan en dat de ene zoekmachine de andere niet is. Ook besteedden ze aandacht aan het ‘diepe internet’. De leerlingen leerden dat er sites en databases zijn waar je voor Geschiedenis goede informatie kan vinden. Dit is dus een uitbreiding van hun vakspecifieke kennis en een vorm van transfer tussen vakken

Leerlingen kregen in subgroepen de verantwoordelijkheid voor deelonderwerpen, bijvoorbeeld de muziek in de jaren zestig. Ze leerden om een lijst te maken van de beste bronnen. De leerlingen moesten verantwoorden waarom iets een goede bron was en bij welke onderzoeksvraag die past. Ze brainstormden over criteria voor goede bronnen, verbeterden die en kwamen uiteindelijk tot een definitief lijstje van criteria. Op deze wijze snapten ze de criteria beter dan wanneer die van tevoren waren gegeven. De subgroepen kwamen samen en deelden hun bronnen, zodat iedereen bronnen had voor alle deelonderwerpen. Aan het eind is er met de leerlingen ook een leerkaart gemaakt, waarin stappenplannen en suggesties zijn opgeschreven – dit om weer te gebruiken in nieuwe situaties.

De leerlingen vonden het leerzaam en leuk om te doen. De docenten waren ook tevreden en constateerden dat ze bij Nederlands op een betekenisvolle wijze vaardigheden hebben toegevoegd aan hun lessen die te maken hebben met digitale geletterdheid. Ook kwam de transfer van Nederlands naar onderzoek doen voor een ander vak op natuurlijk wijze tot stand – een aspect dat ook paste binnen de doelstellingen van de schoolleiding om meer vakoverstijgend te werken.

De toekomst

Als uitvloeisel van Onderwijs2032 zijn er ontwikkelteams gestart van Curriculum.nu, waarin leraren, schoolleiders en scholen zich bezighouden met de vraag wat leerlingen in het primair en voortgezet onderwijs moeten kennen en kunnen. Met de opbrengst van dit ontwikkelproces zullen kerndoelen en eindtermen worden geactualiseerd. Er is een ontwikkelteam voor Nederlands en voor Digitale Geletterdheid. Ik hoop dat beide ontwikkelteams heel goed contact met elkaar houden, zodat delen van digitale geletterdheid geïntegreerd gaan worden in het vak Nederlands en digitale geletterdheid geen apart vak wordt. Dit is geen rare gedachte, want regelmatig word ik gevraagd door scholen of ik mee zou willen denken over hoe de school een nieuw vak, Digitale Geletterdheid, zou kunnen opzetten. Dat vind ik geen goed idee, omdat de onderdelen van digitale geletterdheid, zoals in dit artikel beschreven, thuishoren bij taalonderwijs, in eerste instantie bij Nederlands. Hier zijn ook goede voorbeelden van in het buitenland, met name in de Verenigde Staten (Leu, Zawilinski, Forzani & Timbrell, 2014). En ook mediawijdsheid valt goed te integreren. ICT-vaardigheden en *computational thinking* zouden goed geïntegreerd kunnen worden in computerkunde en informatica, zoals de KNAW (2012) ook al voorstelde.

Digitale geletterdheid moet deels geïntegreerd gaan worden in het vak Nederlands; het moet geen apart vak worden

Verder blijft ontwerpen in docentontwikkelteams heel belangrijk. Als je zelf materiaal hebt gemaakt en lessen hebt ontworpen, dan is de uitkomst vaak op maat

gemaakt en goed doordacht. Het nadeel is dat ontwerpen in docentontwikkelteams veel tijd kost. Sommige scholen geven er uren voor, omdat ze het belangrijk vinden. Ik ken ook leraren die een LOF-subsidie² hebben aangevraagd om geld te krijgen voor het werken aan digitale geletterdheid.

Vaak wordt de vraag gesteld: 'Digitale geletterdheid is toch van belang voor al het leren bij alle vakken, niet alleen bij Nederlands?' Dat is helemaal waar. Toch ben ik ervoor om Nederlands het voortouw te laten nemen. Geletterdheid is al een hoofddoelstelling van het vak Nederlands. Het implementeren van digitale geletterdheid in het vak past mooi bij de wens om Nederlands beter aan te laten sluiten op de moderne tijd, waarin veel communicatie zich online afspeelt. Bovendien biedt het de kans om wat wij vroeger taalbeleid noemden nu vanzelf en zonder de last van die term een vlucht te laten nemen.

In het huidige onderwijs wordt er vaak van de leerlingen gevraagd om onderzoek te doen en werkstukken te schrijven. Docenten van andere vakken ervaren de noodzaak dat leerlingen hiervoor goede taalvaardigheden hebben en willen daarvoor regelmatig samenwerken met Nederlands. Digitale geletterdheid integreren is een mooie uitdaging. Ons vak wordt er beter en leuker van. ■

NOTEN

1. Ik ben een pagina gestart met bronnen rond digitale geletterdheid op <bit.ly/ltn-dg>.
2. Het gaat hier om het LerarenOntwikkelfonds, zie <bit.ly/ltn-lof>.

LITERATUUR

- Clemens, J. (2014). Het nieuwe lezen, anders bekeken: Een belangrijke uitdaging voor de taalleraren. *Levende Talen Magazine*, 101(4), 4–8.
- KNAW. (2012). *Digitale geletterdheid in het voortgezet onderwijs: Vaardigheden en attitudes voor de 21ste eeuw*. Amsterdam: Auteur.
- Leu, D., Zawilinski, L, Forzani, E., & Timbrell, N. (2014). Best practices in teaching the new literacies of online research and comprehension. In L. Morrow & L. Gambrell (Red.), *Best practices in literacy instruction* (5e ed.; p. 343–364). New York: Guilford Press.
- Platform Onderwijs2032. (2016). *Ons onderwijs2032: Eindadvies*. Den Haag: Auteur.
- SLO. (2015). *Curriculumspiegel 2015 – Deel B: Vakspecifieke trendanalyse*. Enschede: Auteur.
- Voogt, J., Pieters, J., & Handelzalts, A. (2016). Teacher collaboration in curriculum design teams: Effects, mechanisms, and conditions. *Educational Research and Evaluation*, 22(3/4), 121–140.

etalage

De Nederlandse uitgeverijen presenteren de afgelopen weken weer stapels literatuur. Het is vrijwel ondoenlijk om de hele waslijst in kaart te brengen. Om die reden volgt hieronder een selectie van de meest bruikbare en in het oog springende titels.

In *Handig literatuurboek* (Nijgh & Van Ditmar, 472 blz.) zijn teksten opgenomen die dichter **Willem Wilmink** (1936–2003) schreef over middeleeuwse literatuur, liederen, kinderliteratuur, cabaret, sprookjes en vooral over dichters. Guus Middag zette al deze stukken van Wilmink in literairhistorische volgorde en maakte er een keuze uit. Zo ontstond een laagdrempelig boek (met als ondertitel: *Voor mensen met meer verstand dan opleiding*) dat Wilmink vermoedelijk zelf wel had willen maken. Een leuk en informatief werk met stukken die uitnodigen om klassikaal te worden behandeld.

Hoofdfiguur in *Jij bent van mij* (Prometheus, 248 blz.), de nieuwe roman van **Peter Middendorp**, is Tille Storkema, een jonge boer en vader van twee kleine kinderen. Op een nacht vergrijpt hij zich bij een fietspad aan een zestienjarig meisje uit het dorp. De volgende ochtend wordt zij naakt en levenloos teruggevonden in een weiland. Dertien jaar zal het duren voordat Tille eindelijk wordt gepakt en de waarheid met kracht zal doordringen tot de wereld, het dorp, zijn vrouw, zijn kin-

deren. Een roman over zowel een dader als een vader.

In zijn roman *Mevrouw Osmond* (Querido, 416 blz.) heeft de Ierse schrijver **John Banville** de heldin uit Henry James' befaamde en verfilmde roman *The Portrait of a Lady* nieuw leven ingeblazen. Centraal staat de vrouw Isabel Archer, die gevangenzit in een verstikkend huwelijk. Ze vlucht van Rome naar Londen, waar ze piekert over wat ze kortgeleden heeft ontdekt: haar echtgenoot heeft haar vele jaren misleid. Wakker geschud door het verdriet en de wetenschap dat haar groot onrecht is aangedaan, besluit ze om, net als in haar jeugd, voor haar vrijheid en onafhankelijkheid te vechten.

De roman *Slapende herinneringen* (Querido, 112 blz.) van de Franse auteur **Patrick Modiano** (in 2014 gelauwerd met de Nobelprijs voor Literatuur) speelt zich af in het Parijs van de jaren zestig. Het waren opwindende tijden, jongeren klommen op de barricaden, vochten tegen de bestaande gezagsverhoudingen en eisten meer vrijheid. Maar niet iedereen deelt hetzelfde verleden. De hoofdpersoon in de roman herinnert zich vooral de vrouwen die hij destijds op zijn winterse zwerftochten door de stad ontmoette, mysterieuze vrouwen die hij probeerde te vergeten nadat ze uit zijn leven verdwenen maar die, soms pas na tientallen jaren, terugkeerden in zijn gedachten.

Herfst (Prometheus, 240 blz.) van de Schotse schrijfster **Ali Smith** werd door *The Financial Times* bestempeld als 'de eerste serieuze Brexit-roman'. Centraal staat de vriendschap tussen de 101-jarige Daniel Gluck en de 32-jarige Elisabeth. Elisabeth leerde Daniel kennen toen ze acht was. Hij was haar buurman, een belezen en enthousiaste kunstverzamelaar. Pas wanneer Elisabeth hem bezoekt in een verzorgingshuis, dringt de betekenis van de gesprekken die ze als kind met hem had tot haar door. De grappigste passages zijn gewijd aan de alledaagse beslommeringen, met op de achtergrond de kille politieke verhoudingen na de Brexit.

Met *Een bezielde schavuit* (Balans, 640 blz.) schreef **Marita Mathijssen** een boek over het leven en werk van Jacob van Lennep (1802–1868). Van Lennep leidde een fascinerend leven, gespleten tussen de bedrukkende moraal en de turbulente modernisering van de negentiende eeuw. Zijn daadkracht was enorm: hij was betrokken bij de plannen voor het Amstel Hotel, het Noordzeekanaal en het Rijksmuseum. Maar Jacob van Lennep was bovenal een getalenteerde en productieve schrijver die de moed had zijn eigen weg te volgen. Een boek waar iedere docent Nederlands zonder twijfel veel inspiratie uit kan putten. ■

Jacob Moerman

